

Tonči Trstenjak

KAKAV BOG ZA NAŠE VRIJEME?

Ovo svoje razmišljanje počinjemo tvrdnjom temeljenom na mnogim istraživanjima, da je pojam Boga što su ga brižno stvarali prijašnji naraštaji ušao u razdoblje opasne krize. Pri tome se u prvome redu misli na onaj pojam Boga koji je kroz crkveni vjeronauk i pučke pobožnosti stvaran u dušama vjernika. Kriza o kojoj je riječ posljedica je novih društvenih, gospodarskih i kulturnih odnosa nastalih uglavnom na stalni poticaj znanosti i tehnike čija naravna usmjerenost u budućnost, u novo, savršenije, djelotvornije i bolje, radikalno mijenja tisućljetnu čovjekovu naviku gledanja u prošlost, usmjerujući ga pretežno u budućnost. Taj korjeniti preokret čovjekove usmjerenosti u budućnost na račun prošlosti i tradicije nadasve može biti smatran osnovnom kvalitetom suvremenog procesa preobrazbe.

Međutim, u ovom razmišljanju ne želimo se zaustavljati na razmatranju krize i njezinih uzroka, već nam je izričiti cilj pronalaženje odgovora na pitanje istaknuto u naslovu: Kakav pojam Boga odgovara našem vremenu?

I.

Moramo već na početku upozoriti na to da svaki govor o Bogu nosi u sebi velike teškoće koje izvire iz same prirode ljudskog izražavanja. Bog je, naime, transcendentalna (nadižazeća) stvarnost, stvarnost koja je bitno različita od ove materijalne u kojoj obitava čovjek i iz koje crpe pojmove za svoj govor. Kada jezikom ovostranosti izražavamo tajne onostranosti, nužno posežemo za usporodbama koje su nam kako-tako bliske i iz položaja pojmova vadimo one koji za nas nešto znače u razini naše kulturne i materijalne stvarnosti. Takav govor analogije nužno pak stvara nejasnoće, nesporazume i, dosljedno tome, donosi opasnost od stvaranja iskrivljene slike onoga što smo htjeli izreći.

U svemu tome postoji opasnost da se u nekom vremenu u okvirima određene kulture o Bogu stovre pojmovi i predodžbe kojima se zadovolji veći do ljudi pa se tako fosilizira sasvim određena slika Boga. Takva pak slika Boga onda služi za jeftinu identifikaciju mnoštva s određenom religijom. Tu onda nastane mogućnost instrumentalizacije Boga u sasvim prizemne svrhe, recimo vlasti.

To je mitski element u religiji za koji su sve vladajuće strukture u povijesti bile i te kako zainteresirane pa su ga brižljivo čuvale i uporno predočavale podređenim masama. Na toj statičkoj slici Boga izrađeni su zaokruženi sustavi religija s dovršenim „istinama” u kojima na prvi pogled nije bilo „rupa” za nove mogućnosti. Ono pak što je postignuto u prošlosti smatralo se nedodirljivim vrhuncom ljudskoga i božanskoga dostignuća pa se sav posao sadašnjosti sastojao u ispravljanju devijacija s obzirom na posvećeni vrhunac piramide. Takva je religija zapravo krajnje „desna” ideologija, svim silama zaokupljena u čuvanju stečeničkih pozicija.

Nije potrebno mnogo mudrosti da se zaključi kako je određeni pojam Boga koji je brižno njegovan unutar određenoga „kršćanstva” bio u izravnoj svjesnoj ili nesvjesnoj ulozi mitskog ili u službi određene slike svijeta stvorene na nekada postignutim vrijednostima. Tako je kršćanstvo ušlo u službu vlasti, u obranu sistema, te steklo pozicije unutar sustava. U revolucionarnim promjenama posljednjih desetljeća srušeni su temelji nekadašnjih društvenih i političkih sistema, a time je došlo u pitanje određeno „kršćanstvo” bez čvrstih pozicija i, dakako, određena slika Boga u službi takva sistema dovršenih „istina”. Dio krivnje za suvremeni ateizam treba dakle tražiti i u takvoj „fosilizaciji” predodžbe o Bogu i kršćanskom sustavu koji je izgrađen na noj. Suvremeni vladajući sistemi, naime, odbacili su Boga kao središte svijeta i izvora međuljudskih odnosa, a time su dovršene religiozne sisteme gumuli na sam rub društvenih, političkih i gospodarskih prioriteta. Pronađeni su novi temelji međuljudskih odnosa: u marksistički inspiriranim ideologijama to je *interes klase*, a u kapitalističkim *materijalni dobitak*. Kršćanstvo je tako oslobođeno tereta koji ga je stoljećima opterećivao u traganju za Istinom pa se slobodno i bez ikakva opterećenja može upustiti u naviještanje Evandjelja. Tako je kršćanstvo ušlo u fazu novog početka, što, nesumnjivo, donosi sa sobom šansu da postanemo protagonisti nove renesanse kršćanstva u izgradnji „civilizacije ljubavi”.

Osim na razini, da tako kažemo, strukturâ, određena predodžba o Bogu nastaje u svakomu pojedinom vjerniku uvjetovana njegovom egzistencijalnom situacijom i stanjem religiozne svijesti. I tu postoji opasnost od fosilizacije koja kao posljedicu donosi iskrivljeni duhovi život, što pak može radati osobnim religioznim i moralnim dvojabama i krizama. Naime, Bog je trojstven, tj. dinamička stvarnost, neuhvatljiva za mreže ljudskih okvira. Zato ni jedna slika o Bogu, čim postane fiksna, ne može biti istinita ni adekvatna. Drugim riječima, čim kažem „to je Bog”, Bog mi je već izmakao jer on to, sigurno, nije.

Poneki su skloni Boga previše upletati kao neposrednog sudionika i subjekta posve ljudskih situacija. Čine to ili zbog neznanja ili zbog bijega od vlastite odgovornosti i zauzetosti za preoblikovanje okoline i svijeta u cijelosti prema zahtjevima temeljenim na poštovanju ljudske osobe kao „slike Božje” (usp. Post 1, 26) i njezine uloge sustvaraoca i protagonista u konačnom dovršavanju kozmosa.

Bog je, bez svake sumnje, duboko upleten u ljudsku povijest, o čemu nam svjedoči cjelokupna Objava i samo utjelovljenje Božjeg Sina u Isusu iz Nazareta, ali na način koji nadasve vodi računa o slobodi svakoga pojedinca i poštuje lo-

giku prirodnih zakona. Zato čovjek mora odgovorno živjeti i djelovati u slobodi. Bog čovjeka ne zove izravno – osim u rijetkim slučajevima – već preko drugoga čovjeka. Česta nejasnoća Božjih poticaja i nesigurnost u vezi s pravim nakana-
ma (slučaj Abrahama, Joba, Jone, proroka i apostola!) odaje duboko poštovanje ljudske slobode i široki prostor za stvaranje osobne odluke u preuzimanju odgovornosti za neslućene zadatke.

Čovjek koji u potpunosti ne živi svoj egzistencijalni zadatak u svim njegovim odnosima, koji odgovornost svaljuje na Boga i u njemu traži izgovor za svoje nezalaganje, loše uvjete ili stanje, ne pripada izvornom odnosu, sam sebi stvara nekakva boga za vlastitu potrošnju i upotrebu i tako postaje otuđeni čovjek koji zbog nekakve svoje projekcije budućnosti traži žrtvovanje sadašnjosti. Bog se daje samo u sadašnjosti i samo u sadašnjosti se živi i otkriva punina značenja ljudskoga djelovanja – to je čak i Marx intuitivno naslutio – što je jedini uvjet da se izbjegne svako otuđenje. Naime, svako djelovanje radi neke idealizirane budućnosti također je otuđujuće za čovjeka. Čovjek nije pozvan da živi u sadašnjosti za neku vrijednost prošlosti ili budućnosti, jer on nema drugo vrijeme da bi postigao i ostvario spasenje, osim onoga koje mu je dano: kraljevstvo je Božje tu, nadohvat ruke, o svakom pojedincu ovisi koliko će biti ostvareno, bez obzira na uvjete i okolnosti.

Riječ „Bog” može, dakle, u nama izazivati određeni pojam, sliku, te s obzirom na nju oblikovati našu životnu filozofiju. Ona u prvome redu ovisi o određenoj kulturnoj uvjetovanosti s'obzirom na svoje značenje, ali ona nikada u čovjeku ne smije dobiti konačne oblike prilagođene prilikama jer bi to ujedno značilo oduzeti Bogu bitne elemente: pojam Boga mora se neprestano provjeravati u odnosima sa svijetom i s Bogom samim. Svakidašnja kršćaninova praksa mora biti takva da se iz nje očituje stalno Božje objavljivanje svijetu. Hermeneutika izgrađena na praksi kršćanskoga života temelj je za prepoznavanje pravoga Božjeg lica i osnova za suvremeno i konkretno tumačenje tekstova Objave i crkvenog Učiteljstva. Takav je stav osnova za izbjegavanje fosilizacije predodžbe o Bogu, a dinamikom stalnog djelovanja obogaćuje izražajne mogućnosti da se svijetu prenesu transcendentalne stvarnosti.

II.

Već smo na početku rekli da je današnje vrijeme obilježeno favoriziranjem budućnosti nad prošlošću i, što je važno, nad sadašnjošću. Upozorili smo i na to da je do toga došlo zbog velike uloge prirodnih disciplina, znanosti i tehnike u životu svijeta poradi njihove bitne usmjerenosti na budućnost. To je onda, dosljedno, povuklo i čovjeka da svoje interese prilagodi situaciji. I dok je nekada nostalgично gledao u „slavnu prošlost”, danas mu je to sporedno, jer ga mnogo više zaokuplja i brine se o budućnosti, o čemu svjedoče hrpe znanstvene fantastike te naslovi i članci našega dnevnog tiska.

S obzirom na religioznost: ona je ugrožena jakim procesom sekularizacije, tj. prevagom profanog nad svetim (ukoliko se svijet dijelio na sveto i profano, što je u suprotnosti sa biblijskom slikom stvaranja!). Tako se nazire opasnost od iz-

guravanja religije na rub čovjekovih interesa, u područje privatnosti, a to stvara bitno drukčiju situaciju od one u prošlosti, kada je Bog imao počasno mjesto u društvu i u čovjekovoj svijesti. Sociolozi ipak upozoravaju da današnja situacija nipošto nije sekularizirana, kako se to na prvi pogled čini, već ona samo ima *izgled sekulariziranosti*.

U prošlosti religija je bila čvrsto ukorijenjena u svim porama društvenih odnosa i dobro se snalazila. Stovreni su pojmovi i sustavi koji su sasvim odgovarali određenim kulturnim prilikama. Krizom društvenih oblika prošlosti normalno su u krizu ušli i religiozni pojmovi njima prilagođeni. Pojam Boga imao je precizne obrise koji danas ništa ne govore suvremenom čovjeku. Sada se stvara novi pojam o Bogu koji se nastoji uskladiti sa suvremenim zahtjevima društvenih i kulturnih kretanja. To se događa spontano, ali i uz usmjereni napor mnogih mislilaca i teologa.

Kada se u prijašnjim vremenima govorilo o Božjoj transcendenciji, bilo je tako normalno okrenuti se prošlosti, smjestiti Boga negdje u prošlost, identificirati ga s pojmovima koji su bili jasni u okvirima određene kulturne sredine. I vječnost je po sebi bila neka „prošlost“: nepromjenljiva, okamenjena, vječna: „U početku je bio Bog.“

Međutim, čim je čovjek prepoznao i prihvatio budućnost kao svoju temeljnu orijentaciju, nastojao je i religiozne pojmove prilagoditi svojoj novoj usmjerenosti. Treba dakle naći neku vezu između čovjeka budućnosti i Boga, tj. trebalo bi nastojati Boga smjestiti u odnose s budućnošću čovječanstva. To je poglavito povlašteni prostor u kojem se stvara i oblikuje nova slika Boga u našoj kulturi, prema onoj Petrovoj: „Ali mi očekujemo prema njegovu obećanju, nova nebesa i novu zemlju, gdje prebiva pravednost“ (2 Pt 3, 13).

Zato vjera u Boga kao onoga koji će doći, koji će – govoreći jasno – biti budućnost čovjeka i čovječanstva, mora pokazati vlastitu djelotvornost već u sadašnjosti ako želi biti vjerodostojna, ako želi da je suvremeni čovjek prepozna i prihvati. Dakle, nova slika Boga, za novi svijet, ovisi o pravilnoj usmjerenosti svakoga kršćanina i, iznad svega, o njegovu zauzimanju u skladu s onim što Petar dalje piše u istoj poslanici: „Zato, ljubljeni, dok ovo čekate, revno nastojte da u njegovim očima budete u miru“ (2 Pt 3, 14)!

Onaj koji bi kulturno i religiozno bio usmjeren samo u prošlost riskira da ostavi ovaj svijet takvim kakav on jest, ili da ga samo tumači i proklinje, a ne mijenja. Takav model kršćanstva zamjerao nam je i K. Marx.

S obzirom na problem prihvaćanja Boga, tj. nove slike Boga u novome svijetu, treba reći da ona u prvome redu ovisi o tome koliko će kršćani sami moći svoju vjeru pretvoriti u konkretni život u službi Bogu preko službe bližnjemu. Ondje gdje nedostaje kršćanske prakse i najbolja teorija postaje jalova, a svaka vjera gubi svoju vjerodostojnost. Suvremeni je čovjek već oguglao na lijepe teorije pa na njih odgovara mahanjem ruke: „Riječi, samo prazne riječi!“

Za kršćanina Bog je stvarnost koju treba prihvatiti; više otkrivati negoli teoretizirati. Mnogi, naime, razmišljaju o tome da definiraju pravu narav kršćanstva i njegovu ulogu. Međutim, svaka definicija krije opasnost da zatvori u gra-

nice i fosilizira neku često dinamičku stvarnost kakva je ona kršćanska. Mi, naime, našu sadašnju vjeru ispovijedamo i živimo unutar kulturnih datosti koje su ovodobne. Treba budućim naraštajima ostaviti prostor odogovornosti i brige za njihovo vrijeme; opasna je svaka anticipacija zbog iskustva koje imamo s našom najbližom prošlošću. Ne može se dati ispravna legitimacija kršćanstva za svako vrijeme, to je jasno, ali je moguće biti kršćanin i vjernik u svakom vremenu i kulturi, pa i u ovom sadašnjemu, našem. Svatko ostvaruje svoju vjerničku autentičnost unutar kulturne i društvene stvarnosti koja je njegova. A kada vjernik ne uspije ostvariti takvu interpretaciju svoje vjere i predodžbe o Bogu, koja u prvome redu izvire iz njegove kršćanske prakse u kojoj živi Božju obajvu, onda se smanjuje mogućnost dijaloga među različitim svjetovima i kulturama koje se zbog prirode politkulturnih sredina danas međusobno isprepleću na istome zemljopisnom prostoru. Naime, ostajući u toj teoriji, kršćanstvo se u takvim uvjetima ne može sresti s drugima, tj. s onima koji nisu vjernici u prvome redu: ljudi kao da govore dvama nepoznatim jezicima: vjernik govori o religiji, odnosno o Bogu, a njegov sugovornik može imati ispravni dojam da mu se govori o kulturi koja je nadiđena.

Očekivanje budućnosti temelji se pak na sigurnosti vjere u sadašnji odnos s Bogom. Temelj nade jest vjera u Boga koji se i danas objavljuje kao živi Bog u zajednici vjernika. No također je jasno da se tzv. novi pojam Boga temelji u prvome redu na biblijskim temeljima reinterpretiranim egzegezom utemeljenom na sadašnjoj kršćanskoj praksi. Kršćanstvo nužno ima svoje korijene u prošlosti i zato je zdravi odnos prema prošlosti uvjet za njegovu ispravnost. To je u prvome redu odnos prema Isusu iz Nazareta u kojemu kršćanin prepoznaje Sina Božjega poslanog od Oca i začeta od Duha Svetoga, a sve pak ono što se s njime dogodilo, što je propovijedao po Judeji i Galileji i kako je bio za nas razapet, umro i treći dan uskrsnuo — sve to ostaje norma i kriterij očekivanja budućnosti u kojoj će On doći, kako je rekao, i suditi živima i mrtvima. Kristova je Crkva proročka samo po snazi svoje vjere u Isusa kao Krista.

Isusov neposredni odnos s Bogom kojeg on zove *Otac* jest i ostatak temelj na koji se mora oslanjati svaki novi pojam Boga, a i kraljevstva koje očekujemo. Tješimo se i istinom da je „Bog sve u svemu”, uvučen u našu zemaljsku stvarnost, premda katkad slabo vidljiv, ali uvijek prisutan; kao da sve više nosi odijelo onoga koji služi, koji se stavlja na raspolaganje bližnjemu (usp. Iv 13, 12–16).

Svjetski napredak ne može se odreći znanosti i tehnike. Ipak one, prepuštene samima sebi, instrumentaliziraju, zarobljuju i plaše čovjeka. Nikakvo planiranje budućnosti ne uspijeva od čovjeka učiniti dobro biće, sposobno za civilizaciju ljubavi. Prevelika je ljudska zloba temeljena na egoizmu. Znanost i tehnika *ne donose* svijetu oslobođenje koje bi bilo temelj novoga pravednijeg svijeta, u svakom pogledu dostojna čovjeka. Ono pak što nije moguće čovjeku samom, nije nemoguće Isusu Kristu bogočovjeku. Po njemu je čovjek otkupljen i otkupljeni čovjek već u sebi nosi mogućnost „novog srca” da bi našu povijest, našu sadašnjost i našu budućnost preokrenuo u stvarnost svetih mogućnosti. Poruka je kršćanstva za ovaj svijet: *Moguće je biti čovjek*.

Kršćanstvo nipošto nije ostvaren pokret, kako pokazuje eshatološki zahtjev; *to što se ostvaruje uvijek je ispod mogućnosti* koje je moguće ostvariti.

U posljednjoj sintezi možemo kazati da postoji trostruka ideja o Bogu:

1. *Bog koji djeluje u čovjekovoj povijesti* – to je, zapravo, pojam Boga koji dolazi iz Biblije;

2. *Otac Isusa Krista u Duhu Svetome* – o tom pojmu Trojstvenoga Boga najteže se pronalaze prikladni ljudski izrazi, a to je samo poticaj za produbljenje toga misterija;

3. *Bog ljudi* – tj. Bog je sebi stvorio neku povijesnu sliku kroz biblijsku objavu, a osobito utjelovljenjem u Isusu Kristu: čovjek pred njega može stati.

Kako doći do pravoga Boga?

Tragač za pravim licem Boga mora se u prvome redu vratiti sebi, osloboditi se vlastite otuđenosti i unutrašnjih razdora, šutnjom osjeta, osjećaja, fantazije i razuma probiti barijere vlastitih zapreka i doprijeti do svojega osobnoga središta. To je moguće u molitvi i razmišljanju. U našim se zaprekama često skriva lažni bog koji, kako reče Simone Weil, „u svemu nalikuje na pravog, ali zato što ga ne diramo, zauvijek priječi pristup pravome”.

Zato je vlastito čišćenje uvjet da bi čovjek bio sposoban ući u svoje dubine, upoznavajući sebe upoznati i Boga koji je temelj i korijen čovjekova života. Osloboditi se sebe uvijek je značilo otvoriti se drugome. A Bog je za čovjeka radikalno drugi i treba mu reći „Ti”, stvoriti odnos.

„Smirite se jednom”, reče Karl Rahner. „Ne mislite ni ovako ni onako, ne mislite komplicirano. Pustite da se iz vas dignu temelji duha: šutnja, tjeskoba, neiskazana težnja za istinom, za ljubavlju, za zajedništvom, za Bogom. Nastojte doživjeti osamljenost, tjeskobu, i po toj osamljenosti blizinu Božju. Pustite sve teorije. Možda se može reći da pred vama stoji kao Ništa („Ništa” u smislu, ništa od svega do sada doživljenog, ništa s puninom, – prim. moja), kao neka Odsutnost, nešto Bezimeno. Ako se ne znamo tako otvarati Bogu, ako ne znamo postati svjesni toga iskustva, te granice na kojoj se susrećemo s Bogom – ostajemo u sekundarnoj religioznosti, koja izlazi iz pojmova i ideja o Bogu; govorimo o njemu kao da smo ga tapšali po ramenu. I ako tako govorimo današnjemu čovjeku, za nj smo neuvjerljivi. Religioznost koja se temelji na pojmovima i kompliciranim zamišljajima zapravo je pseudoreligioznost makar bila i duboka.”